

OTDK-dolgozat

2025

**Froidmont-i Tamás: *Jeruzsálemi Margit*
*utazása és megpróbáltatásai***

Egy szentföldi zarándoknő nyomában

Pályamunka lezárásának dátuma: 2025. január 15.

Tartalmi áttekintés

Bevezetés	4
Beverley-i Margit élete	5
A szerző, Thomas de Froidmont - Froidmont-i Tamás élete.....	6
A kéziratok	8
A mű szerkezete	9
A mű megírásának céljai.....	10
Az újonnan felfedezett szakasz	11
Zarándoknők az ókorban és a középkorban.....	16
Költői hagiográfia – Hagiográfiai motívumok Froidmont-i Tamás művében	18
Bibliai utalások:	19
Legendás, csodás elemek:	23
Hagiográfiai művekből átvett motívumok:	24
Összegzés	26
Felhasznált irodalom	27

Bevezetés

Kutatásom és annak alapján írt dolgozatom témája a XII-XIII. században élt ciszterci szerzetes, Thomas de Froidmont, Froidmont-i Tamás *Hodoeporicon et pericula Margarine Iherosolimitane* (Jeruzsálemi Margit utazása és megpróbáltatásai) című műve, amelyet nővére, a szentföldi zarándok, Margaret of Beverley, Beverley-i Margit viszontagságokkal teli életéről írt. Ezzel a kutatási témával alapszakos tanulmányaim során kezdtem el foglalkozni, és erről a műről írtam 2023-ban első OTDK-dolgozatomat. Ebben a dolgozatban mindenekelőtt a mű részletes bemutatására törekedtem, ugyanis korábban erre még nem került sor. A szöveg egyetlen kiadását Paul Gerhard Schmidt jelentette meg 1986-ban, azonban a mű verses részének 812 sorából csupán 235 sort adott ki a szövegkiadásához használt vatikáni kézirat rossz állapota miatt. Ő volt az egyetlen, aki rövid elemzést írt a műről szövegkiadása elején, ezenkívül csak tartalmi összefoglalókat és rövid említéseket találhatunk a szakirodalomban. Schmidt kiadásában beszámolt egy másik kéziratról Brüsszelben, amelyről azonban nem közölt semmilyen információt, és később nem készített új kiadást e jól olvasható kézirat alapján. Hosszú kutatás után megtaláltam a kéziratot a Bibliothèque Royale de Belgique katalógusában. Jelenleg egy új, teljes kiadáson dolgozom e kézirat segítségével, ugyanis a 236. sortól a 812. sorig terjedő szakasz eddig teljesen ismeretlen szövegrész, amely ennek a dolgozatnak a függelékében olvasható először. A kiadás előkészítéseként régi és új kutatási eredményeimet is összegzem. Először bemutatom a mű tartalmát, a szerző életrajzát és a mű szerkezetét, különös tekintettel az újonnan felfedezett szakaszra, amely eddig még nem került elemzésre. Ezután a mű megírásának lehetséges céljait keresem. Korábbi dolgozatomban arra a következtetésre jutottam, hogy a szerző mintegy szentéletrajzzá formálta nővére életrajzát, hogy helyreállítsa hírnevét, és a rendíthetetlen hit példaképeként állítsa őt olvasói elé. Froidmont-i Tamás e cél elérése érdekében bibliai párhuzamokkal, legendás elemekkel és szentéletrajzokból átvett motívumokkal egészítette ki művét, amelyeket a dolgozat második felében rendszerezve és új motívumokkal gazdagítva mutatok be. Az eddig ismeretlen szakasz felfedezése új megvilágításba helyezi a művet, további lehetséges írói célokat sejtetve. Azt igyekszem bizonyítani, hogy a mű második felében, amely Tamás elmélkedő, tanító jellegű beszédét tartalmazza, még inkább megvalósul a szerző tanító szándéka a ciszterci rend lelkiiségének közvetítésével, a szerzetesi élet népszerűsítésével, valamint a keresztény értékek szerinti életre való biztatással.

Beverley-i Margit élete

Beverley-i Margit életét testvére, Froidmont-i Tamás művéből csak hiányosan és legendás elemekkel kiegészítve ismerhetjük meg. Froidmont-i Tamás művét nem tekinthetjük történeti vagy életrajzi műnek, leírásából azonban a következő életrajznak mondható adatokat ismerhetjük meg Margit életéről: Margit 1150 körül született Jeruzsálemben, amikor szülei zarándoklaton vettek részt a Szentföldön. A zarándoklat után a család hazatért Angliába, és Margit Beverley városában nőtt fel öccsével, Tamással. Margit az 1180-as években visszatért zarándokként a Szentföldre, amikor 1187-ben Szaladin csapatai megostromolták Jeruzsálemet. Margit is fegyvert öltött a férfiakhoz hasonlóan, és részt vett a város védelmében. A szaracén csapatok 1187. október 2-án elfoglalták a várost, Margit is fogságba esett. Miután sikerült kiváltania magát, Lakiszba menekült, ahol ismét fogságba került tizenöt hónapra. 1189. február 2-án ismét sikerült kiszabadulnia egy Tyrius nevű férfi segítségével, aki vallásos fogadalmát teljesítve kiváltotta Margitot és fogolytársait. Lakiszból Margit a pusztán keresztül a szíriai Antiókhia, majd Tripoliszba menekült. Itt egy szaracén szolga csele folytán ismét muszlim fogságba kényszerült két előkelő szaracén házában, akik közül az egyik megkönyörült rajta, ezért szabadon távozhatott. 1192. szeptember 2-án Oroszlánszívű Richárd és Szaladin megkötötték a harmadik keresztes háborút lezáró jaffai egyezményt, amely lehetővé tette Margit számára az Európába való visszatérést. Ekkor azonban még nem értek véget utazásai, ugyanis Rómába, majd Compostelába zarándokolt. Ez igazolni látszik azt a feltevést, miszerint Margit voltaképpen nem keresztesnő volt, hiszen csak véletlenül került bele a keresztes háborúk forgatagába, hanem zarándoknőként indult a Szentföldre, és célja kora legismertebb és legfontosabb zarándokhelyeinek felkeresése volt. Zarándokútja végén Franciaországba ment, ahol találkozott testvérével, Tamással, aki ekkor már Froidmont ciszterci kolostorában élt szerzetesként. Margit, követve testvére példáját, és engedve rábeszélésének, belépett a ciszterci rendbe. A közeli Montreuil-sous-Laon ciszterci zárdájában lett apáca, ahol még tizennyolc évig élt 1214-ben vagy 1215-ben bekövetkezett haláláig.

A szerző, Thomas de Froidmont - Froidmont-i Tamás élete

A szerző életéről rendkívül keveset tudunk. A Becket Szent Tamásról írt művében csak egy mondatot ír saját magáról, amelyben elmondja, hogy ő is ugyanazt a nevet viseli, mint a szent, és ő is Angliában született, valamint, hogy Canterbury-ben keresztelték, és ott tanult néhány évig, ahol Becket Szent Tamás rövid ideig püspökként szolgált (*In eadem enim ecclesia meritis et ministerio prepositus ante archiepiscopatum vir beatus enituit, in qua largiente Domino aqua et Spiritu sum renatus, et aliquandiu adolescentulus educatus, cum ipso nominis et nationis eiusdem*).¹ Arról azonban nem tesz említést, hogy ismerte volna Becket Szent Tamást, csak annyit ír, hogy apjának sikerült elkerülnie a Becket Szent Tamás elleni eskütételt. A *Hodoeporicon* szerint szülei korán meghaltak, apját Hulnonak, anyját pedig Sybillának hívták. Három testvére született, akik közül csak Margit érte meg a felnőttkort. Nővére, aki az 1150-es években született, tizenegy évvel volt idősebb nála. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy Tamás az 1160-as években születhetett Angliában. Tamás Franciaországban belépett a ciszterci rendbe, és szerzetes lett Froidmont kolostorában. Nem számol be azonban arról, hogy miért ment Franciaországba. Egyes kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy Becket Szent Tamás köréhez tartozhatott, és őt kísérte franciaországi száműzetésébe, akinek később megírta életrajzát is.² Ez azonban nem lehetséges, ha elfogadjuk, hogy Froidmont-i Tamás az 1160-as években született, hiszen Becket Szent Tamás 1173-ban halt meg, amikor Tamás még gyermek volt. Másik művében, a *Hodoeporicon*-ban már azt olvashatjuk, hogy Becket Szent Tamással tartott franciaországi száműzetésébe. Úgy gondolom azonban, hogy ez csupán egy későbbi kiegészítés, a fent említett okok miatt valószínűleg nem ismerte személyesen Szent Tamást. Talán apja Szent Tamás iránti lojalitása miatt kellett elmenekülnie Angliából.

Szent Tamás életrajzában sem személyes élményekre támaszkodik, hanem azokra a korábbi életrajzokra, amelyeket a Becket Szent Tamás közvetlen köréhez tartozó szerzők írtak a szent halála utáni években. Művének jelentős részét ezekből a korábbi szentéletrajzokból vette át. A *Prooemium*-ban fel is sorolja, hogy mely szerzők *vitáit* használta fel, azonban nem kronologikus sorrendben, hanem aszerint, hogy melyek voltak számára a legfontosabbak (*Dignitate prior est – quia episcopus – Iohannes Cartnotensis, secundus Herbertus de Bosan, doctor et ipse insignis, sequens vero Edvardus cognomento Grim, in martiris immolatione, ut diximus, brachio mutilatus, sed et quartus nihilominus eiusdem nominis Edvardus, alii quoque*

¹ SCHMIDT (1991) 12–14.

² SCHMIDT (1986) 461.

*vita et eruditione clarissimi [...] Quibus fidem non habere infidelis est).*³ Azt is leírja az életrajz bevezetésében, hogy több ország, például Franciaország, Anglia és Flandria könyvtárait is felkereste, hogy megtalálja a korábbi szövegeket (*Que igitur ex Francorum, Flandrium, Anglorum, Britonum, Scottorum atque sub occidus sole Yberniensium armariis exactissima diligentia indagatis non celanda accepi, communico universis, sancto martyri ad gloriam, lectori ad gratiam, mihi ad veniam*). Froidmont-i Tamás tehát gondosan kiválogatta ezekből a művekből a szent életének legfontosabb eseményeit és csodáit, és azokból egy rövidebb, klasszikus nyelvezetű, könnyebben olvasható életrajzot alkotott. Számos bibliai, antik és ókeresztény idézetet használt, például Vergilius, Horatius, Ovidius, Cicero, Plinius, Seneca, Szent Ambrus, Nagy Szent Gergely és Clairvaux-i Szent Bernát műveiből.⁴ Az életrajzot Aegidius de Aulne kérésére írta, aki Aulne apátja volt 1214 és 1224 között, valószínűleg Becket Szent Tamás *translatio*-ja, azaz ereklyéinek átvitele alkalmából 1220-ban (*Hiis etiam accedit, quod a viro egregio, abbate scilicet Egidio de Alna territorii Leodiensis, ut scriberem, sum rogatus*).⁵

Froidmont-i Tamásnak három művét tartják számon, a fent említett Becket Szent Tamás-életrajzot: *Vita Sancti Thome Cantuariensis*, egy rendtársának szóló levelet: *Epistola ad H.*, amelyben a ciszterci és a karthauzi rendet hasonlítja össze, valamint a jelen dolgozatban tárgyalt *Hodoeporicon et pericula Margarite Iherosolimitane* című művet. Ezenkívül egyes kutatók neki tulajdonítják a *Liber de modo bene vivendi ad sororem* című értekezést is, ami Clairvaux-i Szent Bernát neve alatt volt ismert, és szerzősége a mai napig vitatott. A stílusában felfedezhető különbségek miatt azonban valószínűleg nem Froidmont-i Tamás írta.⁶

³ SCHMIDT (1989) 131–137.

⁴ SCHMIDT (1991) IX–X.

⁵ SCHMIDT (1991) X.

⁶ SCHMIDT (1986) 462–463.

A kéziratok

A *Hodoeporicon et pericula Margarite Iherosolimitane* szövege két XVII. századi kéziratban maradt ránk. Az egyik kéziratot a Bibliotheca Vaticana őrzi (Vat. Barb. lat. 1820; f. 53^r – 68^v), amely erősen károsodott, és egyes részei olvashatatlaná váltak. Ez a kézirat egy *Miscellanea*, azaz egy változatos témájú versgyűjtemény, amelyet Leo Allatius (1586–1669), a teológus, filológus és vatikáni könyvtáros másolt. A kézirat megemlíti, hogy ebből műből Angel Manrique (1577–1649) is kiadott részleteket 1649-ben *Annales Cistercienses* című könyvében (fol. 52^r), tehát a vatikáni kézirat nem keletkezhetett 1649-nél előbb. A szöveg egyetlen kiadása 1986-ban jelent meg Paul Gerhard Schmidt (1937–2010), német filológus és középkortörténész gondozásában. Mivel kiadását az addig egyedülinek hitt, nehezen olvasható vatikáni kéziratra alapozta, ezért csupán a szöveg prózai részét és a verses részének 235 sorát tudta kiadni. A verses rész azonban eredetileg 812 verssort tartalmaz.

Paul Gerhard Schmidt kiadása végén beszámol róla, hogy talált egy másik kéziratot Brüsszelben, ami a vatikánival ellentétben jól olvasható, és erről majd később, egy másik helyen fog beszámolni, amire azonban már nem került sor.⁷ Schmidt nem adta meg a kiadásában ennek a brüsszeli kéziratnak sem a címét, sem a jelzetét. Hosszú kutatás után sikerült megtalálnom a kéziratot a brüsszeli Bibliothèque Royale de Belgique katalógusában (*Collectanea Bollandiana* 8987 – 8989; f. 155 – 179). A kézirat valóban jól olvasható, és tartalmazza mind a 812 sort, tehát lehetővé teszi a verses rész eddig ismeretlen 577 sorának elolvasását és kiadását. Ez a kézirat a *Collectanea Bollandiana*-ba, a Bollandisták Társaságának gyűjteményébe tartozik, amely a december 27-én, 28-án és 29-én ünnepelt szentek életével kapcsolatos műveket és dokumentumokat tartalmazza (*Collectanea Bollandiana 27i, 28i et 29i decembris*). A Jean Bolland (1596–1665) által alapított Bollandisták Társaságának célja ugyanis az volt, hogy minden szent életéről összegyűjtsék az összes rendelkezésre álló dokumentumot, és készítsenek belőlük egy-egy dossziét, hogy azok alapján összeállíthassák az *Acta Sanctorum*-ot.⁸

Angel Manrique az *Annales Cistercienses*-ben feljegyezte, hogy létezik egy másik kézirat Clairvaux-ban is⁹, valamint a brüsszeli kézirat is egy Clairvaux-i kéziratot jelöl meg forrásaként (fol. 155^r). Egyes XVII-XVIII. századi bibliográfiák további kéziratokról számolnak be a spanyolországi Fitero és Nogales kolostoraiban, amelyeket azonban egyelőre

⁷ SCHMIDT (1986) 485.

⁸ AIGRAIN (2000) 329–338.

⁹ MANRIQUE (1642) 7. „*Ceterum nos ex antiquo manuscripto, quod est in Bibliotheca Claravallensi, cuius habemus authenticum transsumptum...*”.

nem sikerült megtalálnom ezeknek a városoknak a könyvtáraiban.¹⁰ A kéziratok megtalálását minden bizonnyal az is megnehezíti, hogy a ciszterci kolostorok kisebb könyvtáraiból átkerülhettek más nagyobb franciaországi és spanyolországi könyvtárakba, azonban az is elképzelhető, hogy ezek a korábban keletkezett kéziratok elvesztek.

Néhány másik szerző is megjelentette művében a *Hodoeporicon* egyes részeit, de mindig kizárólag a verses rész első 235 sorából vett részleteket. Így: Angel Manrique 128 verssort adott ki az *Annales Cistercienses*-ben, valamint néhány idézetet a prózai részből.¹¹ Joseph François Michaud (1767–1839) a Manrique által közölt sorokat adta ki újra *Bibliothèque des Croisades* című művében.¹² 1882-ben Adrien de Florival magyarázatokkal ellátva újra megjelentette a *Hodoeporicon* egyes részleteit a *Bulletin de la Société Académique de Laon* című folyóiratban.¹³ Feltételezésem szerint létezhetett akár egy olyan kézirat-család is, amely a műnek csak az első részét tartalmazta, mert ez az első 235 sor írja le Margit életének legfontosabb, történelminek mondható eseményeit, a második rész viszont inkább elmélkedés a szerzetesi életéről.

Megválaszolatlan kérdés marad, hogy Paul Gerhard Schmidt miért nem adta ki az egész művet, hiszen ismerte a jól olvasható brüsszeli kéziratot. Úgy gondolom, hogy a szöveg teljes megértéséhez fontos ismernünk az egész művet, ezért elengedhetetlen a fennmaradó 577 sor elemzése és kiadása.

A mű szerkezete

Froidmont-i Tamás műve az *opus geminum* sajátosságainak megfelelően, egy prózai és egy verses részben mutatja be Margit életének történetét.¹⁴ A prózai rész egy rövidebb bevezetés, amelyben Tamás ismerteti a mű megírásának okait és körülményeit, összefoglalja Margit életének legfontosabb eseményeit, és válaszol a későbbi lehetséges vádakra és rágalmakra. A verses rész elején Tamás átadja a szót a hősnőnek, és a verses rész első felében Margit egyesszám első személyben meséli el életének történetét. A verses rész általam

¹⁰ Lásd SCHMIDT (1986) 471. 18. lábjegyzet: „*Thomas Frigidi Montis, in Beluacensi Dioecesi religiosus [...] Scripsit Thomas noster Vitam virtutesque eximias Sororis suae Margaretae Ierosolimitanae Monialis Cisterciensis, prosa et carmine docte et venuste. Extat haec vita M. S. In Monasterio de Fitero in Nauvarra, in Monasterio Nucalensi et in Claravalle quam etiam angelus Manrique, ex codice, ut ait, Claravallensi, pro magna parte inseruit Annalibus suis, supra, partim ad annum 1187.*” (VERNET (1656) *Bibliotheca scriptorum sacri ordinis cisterciensis*.

¹¹ MANRIQUE (1642)

¹² MICHAUD (1829) 369–375.

¹³ DE FLORIVAL (1884) 34–69.

¹⁴ FERRARI (2008) 248–256.

megállapított első hét szerkezeti egységében a következő témákról olvashatunk: Margit gyermekkora (1–14. sorok), Jeruzsálem ostroma és eleste (15–40. sorok), A lakiszi fogság (41–60. sorok), A pusztába való menekülés a szíriai Antiókhiaiban (61–98. sorok), A tripoliszi fogság (99–144. sorok) és A visszatérés Európába (145–194. sorok). A verses rész első fele a két testvér megható találkozásával zárul (195–235. sorok). A verses rész újonnan felfedezett második fele (236–812. sorok) egy tanító jellegű elmélkedést tartalmaz, amelyben a szerző igyekszik nővérét meggyőzni arról, hogy a szerzetesrendbe való belépés jelenti számára a megmenekülést a sok megpróbáltatás után, amelyet vándorlása során el kellett szenvednie. Ez a rész azonban nemcsak Margitnak szól, hanem a mindenkori apácáknak és szerzeteseknek is.

A mű megírásának céljai

A szerző, a mű prózai és verses részében egyaránt beszámol a mű keletkezésének körülményeiről, és megfogalmazza megírásának céljait. Barátja kérésére írta meg a művet, hogy Margit életének története ne maradjon rejtve, hanem minél többen megismerjék (*Que nuper didici, referam prece victus amici / Dic, ait, ignota sive legenda nota. / Publica privatis quia prestant, erogo gratis, / Quod non celari debuit, immo dari, v. 1. skk.*).

Tamás tehát a *Hodoeporicon* első felében mindenekelőtt emléket kíván állítani nővére, Margit rendkívüli és viszontagságokkal teli életének (*Vixit itaque ab ineunte etate in laboribus plurimis, in mortibus frequenter, periculis fluminum, periculis latronum, sicut in laborum suorum cathalogo meminit strenuus ille monachus*, verses rész; *Dura pati, Christe, pro te liber admonet iste, v. 9.*), és ezzel Isten dicsőségét is hirdetni akarja, hiszen Margit életében világosan megmutatkozott Isten kegyelme (*A Christo iam Domino prosaice sumat exordium, quod lege metri decernimus in eiusdem Dei nostri preconium terminandum; Quem metrice composuit ad laudem Dei et ob amorem dicte sororis sue*; prózai rész; *Hinc est cura mihi gesta referre Dei, v. 6.*).

Előző dolgozatomban azt igyekeztem bizonyítani, hogy a mű megírásának lehetett olyan célja is, amit az író *expressis verbis* nem fejtett ki. Dolgozatomban arra a következtetésre jutottam, hogy Tamás valószínűleg meg akarta védeni, illetve helyre akarta állítani nővére hírnevét és becsületét, ugyanis a muszlim fogságból hazatérő nőket megbélyegezték, és tisztátalannak tekintették.¹⁵ Ahogy a 234-235. sorban is olvashatjuk (*Pro me sollicitus, qua*

¹⁵ FRIEDMAN (2002) 162–186.

possim degere vita / Ut monacham faciat, dicere cepit ista. v. 234. sk.), Tamás igyekezett meggyőzni testvérét, hogy lépjen be a szerzetesrendbe, hiszen a társadalom már nem fogadta volna vissza, így ez volt az egyetlen reménye a túlélésre. E cél elérése érdekében Margitot szinte szentként ábrázolta, és életrajzát hagiográfiai motívumok segítségével mintegy szentéletrajzzá alakította.

A másik fontos célja e műnek a tanítás volt, amit a szerző több helyen is kiemel (*Non est magnopere curandum, iocone an serio, metro an sine metro veritas elucescat, dummodo rudes erudiantur, hebetes et lippi ad mere lucis solendorem, utrique que agenda sunt, videant; que fidei et moribus honestis in aliquo emulande virtutis emolumentum sint; ne quis sine fenore simplicem legat historiam ex rerum occasione nacta, lectoris emolumento provisum est*, prózai rész; *Historie pars prima nitet novitate stupenda / Que magis edificent, optima fine latent*, v. 13. sk.). Ez a cél különösen az újonnan felfedezett, második részben valósul meg (*Sermo exoratorius ad contemptum mundi et ad religiose sancteque vivendum eiusdem Thomae Cisterciensis*).

Az újonnan felfedezett szakasz

A szöveg második fele (236–812. sorok) Tamás elmélkedő, tanító jellegű monológját tartalmazza, amely eddig teljesen ismeretlen volt, és a kézirat átírása ennek a dolgozatnak a függelékében olvasható először. Ez az új rész három fő szerkezeti egységre osztható fel. Az első egységben Tamás belefog a testvérét biztató beszédébe, a második egységben Margit félbeszakítja Tamást, majd pedig a harmadik egységben Tamás folytatja beszédét. Ez a három nagy szerkezeti egység további kisebb szakaszokra bontható fel a következő témák szerint:

I. Tamás biztató beszéde

1. Az élet, a boldogság és a gazdagság mulandó (236–252. sorok).
2. Az értékesnek tűnő dolgok valójában értéktelenek (253–279. sorok).
3. Isten útjai kifürkészhetetlenek, egyedül Isten, aki a semmiből teremtette a világot, ismeri a világban végbemenő folyamatok okait (280–313. sorok).
4. A hírnév, a megbecsülés és a gazdagság mit sem ér, ha az ember az igazi magaslatok elérésére törekszik. Sokan, akik nagy hatalom és vagyon birtokában voltak, végül mégis elbuktak (314–333. sorok).

5. Az élet egy szempillantás alatt elmúlik. Mielőtt elérkezik a halál órája, ki kell használni itt a földön az érdemszerzés idejét. Az ember szereti halogatni a jótetteket, de a halál után már késő lesz bánkódni az elszalasztott lehetőségek miatt (334–349. sorok).
6. Margitnak a nyugodt, békés életet kell választania, amelyet a ciszterci rend által is használt bencés regula szerinti élet biztosíthat. A férfiak dolga a szent helyekre való zarándoklat, a nők otthon tudják elvégezni a számukra rendelt feladatokat (350–361. sorok).

II. Margit rövid megszólalása

1. Margit és Tamás pártfogójának I. Lajos, Clermont és Blois grófjának dicsérete, aki segítette Margit felvételét a kolostorba (362–374. sorok).
2. Margit szörnyű dolgokat szenvedett el, de kínjainak ezzel még nincs vége, Tamás okkal figyelmeztette őt erre (375–381. sorok).

III. Tamás biztató beszédének folytatása

1. Senki sem lehet soha teljes biztonságban, és semmi sem maradandó, csak az örök hazában. Isten ahogy ad, úgy el is vesz, és ennek okát egyedül csak ő ismeri (382–398. sorok).
2. Mózes és Pál apostol példája: bár kiválasztottak voltak, mégsem kímélte őket Isten. Pál apostol elítéltként halt meg, de bátran vállalta a szenvedéseket Krisztusért, akárcsak Margit. Tamás is hozzá fohászkodik, mert ő meg tudja őt menteni (399–466. sorok).
3. A sátán állandóan támad minket a test csábításain keresztül, de a test rövidéletű, ezért a lélekkel kell inkább törődni. Nemcsak a test ruháját kell lecserélni, hanem a lélekét is. Az erények feladata, hogy megfékezzék a lélek kicsapongásait. Meg kell tanulni a nyugalmat szeretni, és kerülni a tömeget. A nyugalmat és a békét a munka adja meg. Ha a helyes dolgokat szeretjük, az jó emberré tesz minket, ha a helyteleneket, gonosszá válunk (467–518 sorok).

Tamás ezután a legfőbb bűnök és hibák elkerülésére szólítja fel Margitot, és mindegyikről elmondja, hogy miért káros az embernek. Bár a mű megírásának idején az egyház még nem véglegesítette a hét főbűn listáját, mégis a Tamás által említett bűnök ezekre a vétkekre emlékeztethetnek minket.

4. Minden olyan beszéd ártalmas, amelyik nem hasznos. A nyelv a legveszélyesebb testrész. Nem szabad megsértődni és haragra gerjedni, ha valaki szidja az embert, mert ha elviseljük a bántásokat, azzal saját bűneinktől is megszabadulhatunk. A türelem adta békét és nyugalmat senki sem veheti el tőlünk. A száj megfőkezését is az erények gyakorlata teszi lehetővé, ugyanis a beszédet a szeretet eszközeként kell használni (519–544. sorok).
5. Mindent mértékkel kell fogyasztani, mert a bor is méreggá válhat, ha nem mértékkel isszuk. Ha kevesebbet eszünk és iszunk, akkor kevesebbet is fogunk kívánni (545–561 sorok).
6. Kerülni kell a semmittevést, a pihenés a test bűneihez vezet. Lustálkodás helyett olvasni, imádkozni és dolgozni kell. A játék és a nevetés is haszontalan, az Isten-dicséret legyen Margit számára a kikapcsolódás (562–582. sorok).
7. Nem szabad a nőnek szemérmetlenül néznie a férfiakra. Még a bűn lehetséges alkalmát is el kell kerülni, és a rossz gondolatokat ki kell űzni az elméből. Ha ugyanis az erkölcstelenség megfertőzi a könnyelmű lelket, nem lehet többé megszabadulni tőle. Még ha tisztán is él Margit, vigyáznia kell, nehogy elbukjon. A házasságtörő bűnök miatt mindkét nem képviselői a pokol tüzére jutnak. Az emberek legtöbbször a bujaság bűnébe esnek, mert nem félnek eléggé a bűnöktől, és az azok által okozott bukástól. Aki azonban megőrzi szüzességét, az az angyalok karának tagja lehet (583–653. sorok).
8. A dicsőség szeretete, a hiúság a legveszélyesebb betegség, hiszen még a tiszta lelkeknek is vonzónak tűnhet, ezért meg kell vetni (654–730. sorok).
9. Isten előtt egyetlen bűn sem maradhat rejtve. A bajbajutott ember Szűz Máriát hívhatja segítségül, mert Isten kiválasztotta őt, és semmit nem tagad meg tőle. Aki kitart az imában, az végül meghallgatásra talál. Ahogy a vízcsepp lassan kivájja a követ, úgy az állhatatos ember is elnyeri jutalmát (731–754. sorok).
10. Tamás az előző sorokban leírt gondolatokat összegzi: vallásosság, visszafogottság, munka, mértékletesség, igazságosság, vidámság, jámborság és bőkezűség díszítse az ember életét. Az idő ugyanis gyorsan elmúlik, és csak a földi élet gyümölcsei maradnak meg. A jócselekedetek és erények gyakorlásával kell eltöltenünk a számunkra kiszabott időt. A mű végén

Tamás Istenbe vetett bizalmát fejezi ki, ugyanis tudja, hogy a halál édes lesz számára. Isten megkönyörül rajta, és megadja az utolsó napon az örök nyugalmat a mennyben (755–812. sorok).

Az új szakasz első nagy szerkezeti egysége igazolja előző dolgozatom feltevését, miszerint Margitnak Európába való visszatérése után is sok nehézséggel kellett szembenéznie szentföldi utazása miatt. Tamás megemlíti, hogy a sok szenvedés után Margitot még mindig veszélyek fenyegetik, bizonytalan a sorsa, csak akkor találhat nyugalmat, ha belép a szerzetesrendbe. A bencés regula követését javasolja neki, amelyet a ciszterci rend is használt, ugyanis Tamás szerint ez biztosíthatja számára a nyugodt életet. (*Fallit ait quod adest et abest mox, nec manet ergo, / His sit nulla fides quae fugitiva vides. / Nil hic quod quaeras satis unde quaeraris abundat, / Defectus fidei fraus, dolus, omne malum / Ebrietas, fastus, iactantia, crapula luxus, / Lis, odium, rabies, virga, ruina, neces, v. 236. skk.; Hic mors, hic morbus, labor hostis, curva senectus / Nec bona quae veniunt suspicione carent. v. 244. sk.; Sunt laqueis plena vitae praesentis amoena / Qui sapit, ille pavet atque pavenda cavet, v. 248. sk.; Vivendi forma Benedicti sit tibi norma. / Ad superos alia tutior ista via, v. 356. sk.*).

Úgy gondolom, hogy fontos kiemelni ennek a szövegrésznek azt a néhány sorát is, amelyben Tamás kifejezi véleményét Margit utazásáról. Tamás véleménye jól bemutatja, hogy az egyedülálló nők utazása és zarándoklaton való részvétele még a XII-XIII. században sem volt általánosan elfogadott jelenség. Tamás azt írja, hogy a szent helyekre való zarándoklatokat meg kell hagyni a férfiaknak, a nők otthon tudnak kiteljesedni vallásos életükben (*Per fines mundi, iam sit tibi finis eundi, / Expedit estque decens, vita quieta tibi. / Cura sit ista viris peregre loca sancta videre / Sexus feminei sit pia vita domi; v. 354 skk.*).

A második nagy szerkezeti egységben, amely a legrövidebb a három közül, Margit még egyszer megkapja a szót Tamástól. Ebben a szakaszban a mű megírásának egy új célját fedezhetjük fel. A szerző Margit megszólalásán keresztül pártfogójukat, I. Lajost dicséri (*Tunc Ludovicus comes, Omnipotentis amicus, / Me cunctis inopem, spondit et addit operem. / Princeps Blesensis cuius Graecos domat ensis / Gaudeat egregius sanguine mente pius. / Princeps et patriae flos praecipuusque Mariae. / Custos iustitiae regula nos veniae / Subiectis lenis clemens et largus egenis / In causis aequus, pronus ad omne decus. / Nunc ne quid triste patiatur dirige Christe / Te semper quaerat et tibi grata gerat. / Qui si decessit cum santis in requie sit. / Quo dolor et fletus sunt procul atque metus; v. 364. skk.*). A gróf 1190-ben pártfogása alá vette Froidmont kolostorát, és a szöveg szerint Tamással baráti kapcsolatban

állt.¹⁶ Tamás talán éppen a gróf megrendelésére írta a művet, aki a ciszterciek pártfogójaként a rend elterjedését akarta ezzel előmozdítani.¹⁷ A rend ismertségét és elismertségét kiválóan erősíthette a tudós író munkája. Ahogy a mű prózai bevezetőjében is olvashattuk (*piissimi Claromontensium et Blesensium Comitum Ludovici liberalitate negocium procurante, ut vite secularium valefaciens, velut gemma inclyta de luto luci reddita, Marie Margarita ministret*)¹⁸, I. Lajos, Blois és Clermont grófja anyagi támogatásával segítette Margit felvételét a kolostorba. Margitnak szüksége is volt erre a támogatásra a jó hírneve elvesztése miatt, valamint azért, mert a Froidmont-hoz legközelebb eső Montreuil-sous-laon-i ciszterci zárda ebben az időszakban olyan népszerűvé vált, hogy korlátozták a felvehető apácajelöltek számát.¹⁹ Ha Tamás műve Margit hazatérése után keletkezett, írásával jelentős érdemeket szerezhetett ahhoz is, hogy nővérét felvegyék a meglehetősen kevés zárdai helyre. A prózai bevezetőben azonban Tamás azt írja, hogy Margit még tizenkilenc évig élt a kolostorban, ami arra utal, hogy a mű csak Margit halála után született. Ebben az esetben méltó emléket kívánt állítani nővérének. Elképzelhető azonban, hogy a prózai bevezetőt Tamás csak később írta meg, és Tamás műve valóban segítette Margit felvételét a kolostorba.

Tamás biztató beszédének célja egyrészt Margit meggyőzése arról, hogy az egyetlen lehetséges út számára a szerzetesrendbe való belépés. Ez a beszéd azonban nemcsak Margitnak szól, hiszen láthatjuk, hogy rengeteg kérdést érint, hanem a mindenkori olvasó számára is érvényes igazságokat fogalmaz meg. Tamás szinte katalógusszerűen foglalja össze a keresztény tanítást az erényes életéről, a legfőbb bűnökről, és azok megelőzéséről. Aki ezeket a tanácsokat követi, egyre előrébb juthat a tökéletesség útján. Tamás beszédét áthatja a keresztény hit és a ciszterci lelkiség. A szöveg második részében is számos bibliai utalást és a patrisztikus irodalom hatását fedezhetjük fel. Tamás minden bizonnyal sokat merített a korábbi keresztény írók műveiből és Clairvaux-i Szent Bernát tanításából, ezért kutatásom következő lépése az újonnan felfedezett rész irodalmi párhuzamainak feltárása lesz. Tamás célja a szerzetesi élet népszerűsítése és a ciszterci lelkiség közvetítése is lehetett.

A szöveg világosan tükrözi, hogy a ciszterci szerzetes életében (Szent Benedek örökségét követve) egységben kell lennie az elmélkedésnek, a tanulásnak és a fizikai munkának, és ezáltal egyszerre tevékeny és szemlélődő életet kell élnie. A ciszterciek nagy érdeklődést tanúsítottak Jézus Krisztus földi élete és embersége iránt, és igyekeztek mindenben

¹⁶ SCHMIDT (1986) 475. 24. jegyz.

¹⁷ AIGRAIN (2000) 244–246.

¹⁸ A latin szöveg első felét SCHMIDT (1986) szövegkiadása alapján idézem.

¹⁹ DENIS DE SAINTE-MARTHE (1751) 638–639.

hasonlóvá válni hozzá (*immitatio Christi*).²⁰ Szívesen elmélkedtek Krisztus passiójáról, ezért gyakran aszketikus életet is éltek, és az alázatos felebaráti szeretet lehető legtökéletesebb megélésére törekedtek. Tamás művében is többször megjelenik a Krisztusért vállalt szenvedés, és a felebarát feltétel nélküli szeretete (*Aggredior Christus hoc ducat ergo sequor / Dura pati pro te, Christe, liber admonet iste*, v. 8. sk.; *Capta iugo tristi trador pro nomine Christi, / Qui sibi mancipium me facit esse pium*, v. 63. sk.; *Hic modus absque modo Christi debetur amori / Cui quantum debet reddere nemo valet, / Quid sit amor doceo cuius non sentio nodum / Hoc scio verus amor nescit habere modum / Cum nos ille prior dilexerit aequus iniquos / et ne nos semper inserit ille semel / Unicus eius amor omnem transcendit amore / Cuius ad ingressum nil sapit omnis amor*, v. 693. skk.). Margit életében is ezt az állhatatosságot és alázatot fedezhetjük fel, és Tamás is erre biztat beszédében.²¹

A ciszterci lelkiségben rendkívül fontos szerepet játszik Szűz Mária alakja. Margithoz hasonlóan a ciszterci szerzetesek is különös tisztelettel fordulnak Mária felé. Margit fogságból való szabadulását minden alkalommal Mária segítő közbenjárásának tulajdonította. Tamás is arra biztat, hogy Máriához forduljunk a szenvedések közepette, mert az ő kérését Isten mindig meghallgatja (*Expers consilii, timor interiora dolore / Dum replet, in labiis sancta Maria sonat. / Virginis ad nomen dominus stupet ille benignus / Et pius efficitur ethnicus absque fide, / Conveniensque suos super hoc ait: Ecce Mariam / Clamitat hincque meum me iubet ire locum. / Displicet hoc domino nequam. que cura! quid inde? / Egredior: grates, Virgo Maria, tibi!, v. 185 skk.; *Poscendi venia dabitur mediante Maria / Cum sit amica Dei nulla negatur ei. / Haec caeli cives procellit proprio honore / Quae cum sit genitrix Virginitate viret / Adiuvat ipsa sui memores ut fida Patrona / Et praestat ne sint irrita vota bona*, v. 737. skk.).²²*

Zarándoknők az ókorban és a középkorban

A zarándoklat gyakorlata már az ókortól kezdve szinte minden vallásban jelen volt. A keresztény zarándoklat hagyománya az Ószövetségig nyúlik vissza, Ábrahám történetétől kezdve az Egyiptomból való kivonuláson és a pusztai vándorláson át egészen a zsidók Jeruzsálembe való zarándoklatáig a vándorlás és az úton levés meghatározó szerepet játszik a Bibliában. A korai keresztények a IV. századtól kezdték el felkeresni a Jézus Krisztus és a

²⁰ LESTER (2011) 167–170.

²¹ MCGINN (2012) 218–231.

²² BURTON-KERR (2016) 127–131.

szentek életéhez kapcsolódó helyszíneket. A szent helyekre induló zarándokok fizikailag is közel akart kerülni Krisztushoz és a szentekhez, hogy a lehető legjobban érezze jelenlétüket, és ezáltal megszentelődjön. Kezdetben a szentföldi zarándoklatok voltak a legelterjedtebbek, de később Róma, Compostela és a belföldi zarándokhelyek is egyre népszerűbbé váltak. A VI-VII. századtól a zarándoklat a bűnökért való vezeklés és a penitenciatartás formájává is vált.²³

A források kezdetettől fogva beszámolnak a nők zarándoklaton való részvételéről. Az első zarándoknő a IV. században élt Egeria, aki élményeiről útinaplót is írt (*Peregrinatio Aetheriae* vagy *Peregrinatio ad loca sancta*).²⁴ Számos női szentet ismerünk, akik a Szentföldre zarándokoltak, például Szent Ilonát, Szent Paulát vagy Szent Melániát.²⁵ Bár engedélyezett volt a nők számára az utazás, a középkor folyamán mindvégig rossz szemmel nézték, főként az egyedülálló nők zarándoklatokon való részvételét, ugyanis minden zarándokra komoly veszélyek leselkedtek, a nők pedig a támadások fő célpontjaivá válhattak. Zarándoklatukban a tisztaság és jó hírnév elvesztésének veszélyét látták.²⁶

Beverley-i Margit életében is rendkívül fontos szerepet játszott a zarándoklat. A Szentföldön született, amikor szülei zarándoklaton vettek részt. Froidmont-i Tamás azt írja művében, hogy azért indultak el a hosszú útra, mert édesapjuk ezzel a zarándoklattal teljesítette fogadalmát (*Et dum vota pater pia solvit, nascor ibidem*, v. 25.). Margit felnőttkorában visszatért Jeruzsálembe, és a muszlim fogságból való szabadulása után még Rómába és Compostelába is elzarándokolt. Zarándoklatának motivációjáról azonban nem számol be Tamás műve. Margit talán vallásos fogadalmát teljesítette, abból azonban, hogy Tamás a műben kifejezi rosszallását nővére utazásával kapcsolatban (*Per fines mundi, iam sit tibi finis eundi, / Expedit estque decens, vita quieta tibi. / Cura sit ista viris peregre loca sancta videre / Sexus feminei sit pia vita domi*; v. 354 skk.), arra következtethetünk, hogy nem vagy nemcsak az egyház által előírt utazásról lehetett szó, hanem a szent helyek felfedezésének vágya is hajthatta Margitot.

Margit kortársai között is találkozhatunk szentföldi zarándoknőkkel, akik Margithoz hasonlóan szintén fogságba estek, és hazatérésük után a ciszterci rendbe léptek be. Schönau-i Szent Hildegund 1170 körül született a mai Németország területén. Apja elvitte magával Hildegundot anyja halála után egy szentföldi zarándoklatra. Apja azonban meghalt útközben, a szolgál pedig, akire bízta Hildegundot, kirabolta és otthagya őt. Hildegund szolgáló lett egy

²³ SIGAL (1974) 5–25.

²⁴ DIETZ (2005) 43–68.

²⁵ HOPPER (2006) 15–30.

²⁶ SIGAL (1974) 43–44.

kanonoknál. Egy alkalommal lopással vádolták meg, és halálra is ítélték, a tüzes vaspróba azonban megmentette a haláltól. Ezután hazatért, és belépett a ciszterci rendbe, de férfinak öltözve és a József nevet használva. Talán épp azért tett így, mert ő is hasonló nehézségekkel találta magát szemben hazatérése után, mint Beverley-i Margit. Halála előtt elmesélte életének történetét egy rendtársának, aki *De virgine inventa in ordine nostro et defuncta* címen adta ki azt. Néhány évvel később már egy verses változata is megjelent a műnek.²⁷

Séauve-Bénite-i Szent Margit a XII. század második felében született Magyarországon. Apja fiatalon meghalt, ezért Margit elzarándokolt anyjával a Szentföldre, ahol Betlehemben mindketten apácák lettek. A muszlim helytartó azonban elűldözte az apácákat, Margit Barcelonába menekült, majd pedig Franciaországba, ahol belépett a La Séauve-i ciszterci zárdába. Margit itt élt egészen 1206-ban bekövetkezett haláláig. Számos csoda fűződött a nevéhez.²⁸

Láthatjuk a hasonlóságokat a három zarándoknő életében. Sok nehézségen és szenvedésen mentek keresztül, de végül mindhárman a ciszterci rendben találták meg a szabadulást és a vigasztalást. Mindhármuknak vitatott a státusza a katolikus egyházban. Beverley-i Margitot Boldog Jeruzsálemi Margitként említi a brüsszeli kézirat, amely kézirat a Bollandisták gyűjteményébe tartozik a december 27-i, 28-i és 29-i szentek életéhez. A másik két zarándoknőnek jelentős helyi tisztelete volt, és sokszor említették őket szentként vagy boldogként. Az életüket bemutató szövegek mindig hagiográfiai művek is, hiszen jó példát tudtak mutatni a híveknek, elsősorban a nőknek, példájukkal segítettek kitartani a hitben a nehézségek és szenvedések közepette is. Ugyanakkor a mindenkori ciszterci és más rendbeli apácáknak is kitűnő mintaként szolgáltak. Tamás akár ismerhette is ennek a két zarándoknőnek az életrajzát, és meríthetett is ezekből a művekből.²⁹

Költői hagiográfia – Hagiográfiai motívumok Froidmont-i Tamás művében

Froidmont-i Tamás, a mű első felében, szinte szentként ábrázolja nővérét, Margitot. Becket Szent Tamás életrajzírójaként jól ismerte a szentek életét, ezért tudatosan használta a hagiográfiai művek költői eszközeit³⁰:

²⁷ SCHWARZER (1881) 513–540.

²⁸ MONGOUR (1959) 1–20.

²⁹ SCHMIDT (1986) 469.

³⁰ AIGRAIN (2000) 202–203.

1. Isten dicsőségét és hatalmát szeretné hirdetni (*Hinc est cura mihi gesta referre Dei;* v. 6.).³¹
2. A lehető legtökéletesebb hitelességre törekszik (*Que autem scribuntur, ex eius ore, de qua referuntur, accepi;* prózai rész).³²
3. Meggyőző érveket sorakoztat fel jövőbeli vádlói ellen (*ne forte nostra legens in angulo sicophanta in publico roderet et rideret, in electis maculam querens, in scripo nodum; reprehendo, quod marmoreum parietem luto superinduxerim;* prózai rész).³³
4. A hagiográfiai művekben is fontos szerepet játszó tanító célzat nagy hangsúlyt kap a műben, hiszen az első részben Margit, mint bátor hősnő és mint a rendíthetetlen hit példaképe jelenik meg előttünk, a második részben pedig Tamás konkrét intelmeket intéz nemcsak Margithoz, hanem minden szerzeteshez és a mindenkori olvasóhoz is, hogy a világi élet, a földi javak megvetésére és az odafönt valók keresésére buzdítsa őket.³⁴
5. Ezenkívül, számos szentéletrajzi motívumot fedezhetünk fel a történetben. Tamás bibliai utalásokkal, csodás elemekkel, legendás epizódokkal és más szentéletrajzokból átvett motívumokkal egészítette ki nővére életének történetét.³⁵

Korábbi dolgozatomban már bemutattam néhány bibliai utalást, csodás elemet és hagiográfiai motívumot, az elmúlt másfél évben folytatott kutatásaim során azonban rendszereztem ezeket a motívumokat, és tovább is gazdagítottam a gyűjteményt. A továbbiakban ezeket sorolom fel a latin szövegből vett idézetekkel és saját verses fordításaimmal.

Bibliai utalások

- a) Margit életét már gyermekkorától kezdve csodás események kísérték. Szülei zarándoklaton vettek részt Jeruzsálemben, amikor édesanyja világra hozta a csecsemőt. Margit születésének körülményei Jézus Krisztus születésének történetét idézi fel, hiszen Szűz Mária és Szent József is éppen úton voltak, amikor megszületett Jézus.³⁶

³¹ SÁGHY (2005) 25.

³² SÁGHY (2005) 25–26.

³³ AIGRAIN (2000) 236–237.

³⁴ SÁGHY (2005) 25–26.

³⁵ AIGRAIN (2000) 243–244.

³⁶ Lk 2, 1–7.

*Mox ut concipior, Anglorum gente relictā
Iherusalem tendit sanctus uterque parens.
His honerosa comes materno deferor alvo,
Post menses aliquot urbs sacra finit iter.*

„Már születésem előtt elhagyták Anglia földjét,
Mert Jeruzsálembe mentek az én szüleim.
Édesanyám méhében voltam az ő útitársuk
Több hónap telt el, míg a család odaért.”

- b) Miután Margit megszületett a Szentföldön, szülei hazafelé tartottak Beverley-be, amikor hirtelen egy vérszomjas farkas közelített feléjük, hogy megtámadja őket. Az édesapa azonban megvédte a családot. Margit és édesanyja számárháton utaztak. Ez a részlet minden bizonnyal a Szent Család Egyiptomba való menekülését idézi fel³⁷, ugyanis az újszövetségi apokrif iratokban arról olvashatunk, hogy Szűz Mária és a kisdéd Jézus is számár hátán utazva menekült Betlehemből Egyiptomba. Egyes apokrif iratok szerint vadállatok környékezték meg őket, de nem bántották a Szent Családot.³⁸ Ezt az epizódot a képzőművészeti alkotások is szívesen ábrázolták.³⁹

*Forte die quadam, dum pascua lata subimus,
Nos lupus aggreditur, cedis amore ferox.
Tres simul imbelles, ego parvula, mater asellus,
Qui me gestabat, cogimur ire metu.
Stat pater intrepidus et vellit ab arbore ramum,
Quem tamquam ludens post sua terga trahit.
Cum lupus accedit, tirsum movet, ille recedit
Nec quemquam ledit, sed fugit atque redit. (v. 27. skk.)*

„Egy nap, amint épp egy széles legelőn haladunk át

³⁷ Mt 2, 13–15.

³⁸ Pseudo-Máté XVIII-XIX.

³⁹ VALENSI (2003) 107–116.

Vérszomjas farkas kezd közeledni felénk.
Hárman a gyengék – én csecsemőként édesanyámmal,
És a szamár, aki visz – félve tovább sietünk.
Édesapám elszántan egy ágat tör le a fáról,
S azt mintegy játszva húzza a háta mögött.
Hogy közelebb jön az állat, meglendíti az ágat,
Így nem támad a vad, messzire elmenekül.”

- c) Margit amikor Lakiszból Antiókhia menekült, a sivatagban rejtőzött el. Reményvesztetten bolyongott, és csak a fogságban viselt zsákruha volt rajta, egyetlen vagyontárgya pedig a zsoltároskönyve volt. Ez a sivatagi táj is biblikus, hiszen Margit pusztába való menekülése az ószövetségi választott nép vándorlásaira emlékeztet.⁴⁰

Captive testis saccus pro tegmine vestis
Est mihi, cui desunt hinc color, inde calor.
Hic brevis atque levis vix naturalia celat,
Et tamen est oneri, cui decor omnis abest.
Unicus uste comes est per deserta vaganti
Cum libro saccus, res mea tota fuit.

„Zsák volt csak rajtam ruhaként, tanusítva a sorsom,
Hordtam már eleget, így nem adott meleget.
Könnyű és rövid is, így épp csak fedte a testem.
Mégis terhes, bár semmi se díszíti már.
Egyetlen társam a kietlen pusztai úton
Zsákom a könyvemmel, ennyi egész vagyonom.”

⁴⁰ Kivonulás Könyve.

- d) Hosszú útjára csupán egyetlen szelet kenyeret vitt magával, ami csodálatos módon több napig elegendő táplálékot biztosított számára. Az Ó- és Újszövetségben egyaránt találhatunk számos kenyér-csodát is.⁴¹

Panis me torta sustentat quinque diebus

Post quem radices sumo docente fame.

Anxia sola vagor, heremus patet undique lata. (v. 102. skk.)

„Egy kenyerem volt, öt hosszú napon át azon éltem,
Majd gyökeret gyűjtöttem éhségem tanított rá.
Félve bolyongtam, minden irányban puszta terült el.”

- e) Margitnak a pusztában tizenkét gázlón kell átkelnie, hogy elérhesse Antiókhia városát. Az Ószövetségben több alkalommal is olvashatunk folyón vagy tengeren való átkelésről, amelyek meghatározó események voltak a Választott Nép életében (pl. a Vörös-tengeren és a Jordánon való átkelés⁴²).⁴³

Insuper et bis sex pretereunda vada.

Quid faciam? mortisne metu discrimina mortis

Incurram? pontis spes mihi nulla manet.

Ne redeam, mala me terrent experta; manere

Hinc vereor, ne sim preda voranda feris.

Audax esse metu compellor, transeo primum;

Ordine, quo primum, transeo cuncta simul. (v. 114. skk.)

„Kétszer hat gázló állja utam ezután.
Mit tegyek? Elmeneküljek a véstől félve a végtől?
Semmi reményem, hogy hídra lelek valahol.
Elborzaszt, amit átéltem, hát nincs maradásom,
Hisz a vadaknak is jó lakoma lehetek.

⁴¹ Kiv 16, 1–36; 2Kir 4, 38–43; Mt 14, 13–21 és Mt 15, 32–39; Mk 6, 31–44 és Mk 8, 1–10; Lk 9, 10–17; Jn 6, 1–15.

⁴² Kiv 14, 1–30.

⁴³ ANTHONIOZ (2009) 157–222.

Meggyőzőm magamat, s átvágok bátran az elsőn
Épségben érek sorban a többin is át.”

Legendás, csodás elemek

- a) Jeruzsálem ostromakor Margit a férfiak példáját követve részt vett a város védelmében, sisakként egy üstöt viselt a fején, és bátran helyt állt a katonák között. Margit, mint bátor hősnő (*seava virago*), szinte *miles Christi*-ként jelenik meg előttünk.

*Assimilata viro galeam gero, menia giro,
In cervice lebes cassidis instar habet.
Femina fingo virum, tophus pretendo saphirum.* (v. 45. skk.)

„És fegyverben a várfalakon, mint férfi forogtam,
Rézüst védte fejem, jó sisak ott nem akadt.
Mészkőként a zafírt, s nőként a férfit utánzom.

- b) Margit minden alkalommal Szűz Mária csodálatos, segítő közbenjárásának tulajdonítja fogságból való szabadulását. Lakiszi fogságából Szűz Mária megtisztulásának február 2-i ünnepén sikerül kiszabadulnia, miután egy keresztény férfi fogadalmát teljesítve kiváltotta őt és társait.
- c) Pusztában való menekülése során véletlenül összetalálkozott egy szaracén katonával. A katona el akarta tőle rabolni a zsoldároskönyvét, de amikor belepillantott, rögtön visszaadta, és leborult Margit lábai elé.

*Haud procul aspicio silvam silveque sub hora
Stat Parthus, psalmos vi rapit iste meos.
Tristis discedo sed cum iam longius essem
Me vocat et pedibus volvitur ille meis.
Penitet et facti valde redditque libellum.
Sed tam devotus barbarus unde mihi?* (v. 133. skk.)

„Erdőt pillantottam meg, s szélén szaracén állt,
S ím közelebb érve könyvemet elveszi ő.
Távoztam szomorún és már messzebbre elértem,
Ám odahívott még, s lábam elé leborult.
Bánta nagyon tettét, így hát odaadta a könyvet.
Ily jóindulatú miért lehetett vajon ő?”

- d) Harmadszor Tripolisz városában esett fogságba két gazdag szaracén házában. Végző elkeseredettségében Szűz Mária nevét kiáltotta. Amikor az egyik szaracén meghallotta Szűz Mária nevét, muszlim létére azonnal szabadon engedte Margitot.

*Expers consilii timor interiora dolore,
Dum replet, in labiis sancta Maria sonat.
Virginis ad nomen dominus stupet ille benignus,
Et pius efficitur ethnicus absque fide. (v. 185. skk.)*

„Útmutatás híján, míg kinnal a félelem eltölt
Ajkaimon hangzik Mária drága neve.
S a jószívű úr e nevet meghallva elámul
S hit nélkül jámbor lesz a pogány szaracén.”

Hagiográfiai művekből átvett motívumok

- a) Margit viszontagságokkal teli élete sok tekintetben hasonlít az ókeresztény vértanúszüzek életéhez. Margitot is megkínózták, megterhelő fizikai munkára kényszerítették, és nélkülözésnek volt kitéve, de mégsem tudták megtörni, mindvégig hűséges maradt keresztény hitéhez, és hűsége elnyerte jutalmát.

*Nullis tormentis cedit constantia mentis,
Victrix semper erit inviolata fides.
Cogor ad indigna: lapides lego, congero ligna;
Iussum si renuo, concita cesa luo.*

Verbera dira, minas, estus simul atque pruinas

Tristis sustineo. (v. 65. skk.)

„Állhatatosságom nem törhették meg a kínok,
Mert a töretlen hit győzedelemre segít.
Fát gyűjtök, köveket hordok, ha panaszlom a sorsom,
Az ellenszegülést durva verés követi.
Ütlegetést, forróságot, hideget, s fenyítést is,
Tűrök bánatosan.”

- b) Margit sivatagi vándorlása során az egyik éjszaka lefeküdt a földre, és csak zsákruhájával takarózott be, azonban mégsem fagyott meg, mert Isten csodálatos módon hótakaróval fedte be testét, és a talaj gőzfelhőt bocsátott ki magából. Tamás ezt a csodálatos motívumot valószínűleg más szentéletrajzokból vehette át, ugyanis több ókeresztény vértanúszűz hagiográfiájában olvashatunk hasonló csodáról. Méridai Szent Eulália, a IV. században élt vértanúszűz testét is hó takarta be, miután kivégezték, és megkínzott, ruhátlan testét a katonák az utcán hagyták.⁴⁴ A legenda szerint, amikor a III. századi Szent Borbála testét ruhátlanul ki akarták pellengérezni, egy angyal fényes lepellel takarta be testét.⁴⁵ A szintén a III. században élt Szent Ágnes testét pedig hosszúra nőtt haja fedte be, amikor levetkőztetve bordélyházba vitték.⁴⁶ Isten tehát így óvta meg ezeket a szüzeket a szegyetől. Testüket csodálatos módon betakarta, hogy megvédje tisztaságukat. Véleményem szerint, Tamás ezzel a motívummal ki akarta hangsúlyozni és meg akarta védeni Margit tisztaságát.

Evigilans media iam demum nocte peracta,

Allevo formoso vellere tecta nivis.

Mira loquor, sed vera tamen, dum surgo vaporem

Reddit humus. (v. 128. skk.).

⁴⁴ Prudentius, *Liber Peristephanon. Hymnus in honorem Passionis Eulaliae Beatissimae Martyris* 142–156 (THOMPSON).

⁴⁵ Jacobus de Voragine: *Legenda Aurea. De Sancta Barbara* 898–902 (GRÄSSE).

⁴⁶ Jacobus de Voragine: *Legenda Aurea. De Sancta Agnete virgine* 113–117 (GRÄSSE).

„Éjszaka álmomból éjfél tájban riadok fel,

S íme a testem szép hótakaró fedi be.

Bár csodadolgok mondok, mégis igaz, a talajból

Gőzfelhő szállt fel.”

Összegzés

Froidmont-i Tamás *Hodoeporicon et pericula Margarite Iherosolimitane* című művének első felében nővérét, Margitot a hagiográfia műfajának eszközeivel szinte szentként ábrázolja, és a tisztaság és rendíthetetlen hit példaképeként állítja olvasói elé. A mű újonnan felfedezett második fele a szerző nővérének szóló biztató beszédét tartalmazza (*Sermo exoratorius ad contemptum mundi et ad religiose sancteque vivendum eiusdem Thomae Cisterciensis*), amely ebben a dolgozatban került először bemutatásra. A szöveg 236. sortól 812. sorig terjedő szakasza a vatikáni kézirat rossz állapota miatt nem adták ki, megfélekeztek róla. Az általam megtalált jól olvasható brüsszeli kézirat azonban lehetővé teszi a teljes szöveg elemzését és az új szövegkiadás előkészítést. Ebben az újonnan elolvasott és átírt szakaszban a szerző arról igyekszik meggyőzni nővérét, hogy a ciszterci rendbe való belépés jelenti számára az egyetlen reményt a békés életre, ugyanis a szaracén fogság miatt a társadalomba való visszailleszkedése lehetetlenné vált. A szöveg második részében is számos bibliai utalást és a patrisztikus irodalom hatását fedezhetjük fel, ezért kutatásom következő lépése az újonnan felfedezett rész irodalmi párhuzamainak feltárása lesz. Margit kolostorba való felvételét a testvérek pártfogója, I. Lajos gróf támogatta, ezért a szerző a gróf dicséretét is belefoglalta munkájába, a köszönő szavakat pedig épp Margit szájába adta. Érdeemes lenne megvizsgálni, hogy Tamás nem éppen a rend jeles patrónusának, a grófnak megrendelésére kezdett-e bele a mű megírásába. Tamás beszéde nyilvánvalóan nemcsak Beverley-i Margitnak szól, hanem a mindenkor olvasó számára is megszívlelendő tanácsokat fogalmaz meg. Célja ezzel minden bizonnyal a bencésektől elszakadt, mintegy száz évvel korábban létrejött ciszterci rend lelkiiségének közvetítése, a keresztény tanítás átadása és a szerzetesi élet népszerűsítése. A rend ismertségét és elismertségét kiválóan erősíthette a tudós író munkája, aki nővére szentekhez hasonló életét egyfajta, ciszterekhez igazodó példázatként foglalta bele írásába.

Felhasznált irodalom

AIGRAIN, René (2000) *L'hagiographie. Ses sources – ses méthodes – son histoire*, Société des Bollandistes, Bruxelles.

ANTHONIOZ, Stéphanie (2009) *L'eau, enjeux politiques et théologiques de Sumer à la Bible*, Brill, Leiden.

BURTON, Janet–KERR, Julie (2016) *The Cistercians in the Middle Ages*, The Boydell Press, Woodbridge.

DE FLORIVAL, Adrien (1884) „Un pèlerinage au XIIe siècle. Marguerite de Jérusalem et Thomas de Froidmont”. *Bulletin de la Société Académique de Laon* 26, 34–69.

DIETZ, Maribel (2005) *Wandering Monks, Virgins and Pilgrims: Ascetic Travel in the Mediterranean World, A.D. 300–800*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania.

FERRARI, Michele C. (2008): „Opus geminum”. In: *Dichten als Stoff–Vermittlung: Formen, Ziele, Wirkungen. Beiträge zur Praxis der Versifikation lateinischer Texte im Mittelalter*. (Hrsg.) P. Stotz – Ph. Roelli; Chronos–Verlag; Zürich.

FRIEDMAN, Yvonne (2002) *Encounter Between Enemies: Captivity and Ransom in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Brill, Leiden.

GRÄSSE, Johann Georg Theodor (1850): *Jacobus de Voragine, Legenda Aurea. Vulgo historia Lombardica dicta ad optimorum librorum fide*. Libraria Arnoldiana, Leipzig.

HOPPER, Sarah (2006) *Mothers, Mystics and Merrymakers. Medieval Women Pilgrims*, Sutton Publishing, Sutton.

LESTER, Anne E. (2011) *Creating Cistercian Nuns. The Women's Religious Movement and Its Reform in Thirteenth-Century Champagne*, Cornell University Press, London.

MANRIQUE, Angel (1642) *Annales Cistercienses III*. Boissetet Annisson, Paris.

MCGINN, Bernard (2012) „The Spiritual Teaching of the Early Cistercians”. In: *The Cambridge Companion to the Cistercian Order*, Cambridge University Press, Cambridge, 218–231.

MICHAUD, Joseph François (1829) *Bibliothèque des Croisades III*. Ducollet, Paris.

MONGOUR, Paul (1959) *Sainte Marguerite de la Séauve, son histoire et sa légende*, Imprimerie Goutagny, Paris.

SÁGHY, Marianne (2005) *Isten barátai. Szent és szentéletrajz a késő antikvitásban*, Kairosz Kiadó, Budapest.

SAINTE-MARTHE, Denis (1751): *Gallia Christiana in provincias ecclesiasticas distributa* Vol. 9. Coignard, Paris.

SIGAL, Pierre André (1974) *Les marcheurs de Dieu: pèlerinage et pèlerins au Moyen Âge*, Armand Colin, Paris.

SCHMIDT, Paul Gerhard (1986): „Peregrinatio periculosa’: Thomas von Froidmont über die Jerusalem-fahrten seiner Schwester Margareta”. In: *Kontinuität und Wandel: Lateinische Poesie von Naevius bis Baudlaire. Franco Munari zum 65. Geburtstag*. (Hrsg.) U. J. Stache – W. Maaz – F. Wagner; Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 461–485.

SCHMIDT, Paul Gerhard (1989) *Thomas von Froidmont. Biograph des Heiligen Thomas Becket*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

SCHMIDT, Paul Gerhard (1991) *Thomas von Froidmont: Die Vita des Heiligen Thomas Becket Erbischof von Canterbury*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

SCHWARZER, Joseph (1881) „Vitae und Miracula aus Kloster Ebrach”. *Neues Archiv der Gesellschaft für Ältere Deutsche Geschichtskunde*, 6.3. Hahn’sche Buchhandlung, Hannover.

THOMPSON, Henry John (1949): *Prudentius*. Vol. II. Harvard University Press, London.

VALENSI, Lucette (2003) „Récits, image, histoire. La fuite en Égypte de la Sainte Famille”. In: *Y voir mieux, y regarder de plus près*, (éd.) Daniel Cohn, Édition Rue d’Ulm, Paris, 107–116.

